

BESZÉDMEGÉRTÉS, OLVASÁS, ÉRTELMEZÉS

Imre Angéla

PhD, ELTE, Fonetikai Tanszék
angelai@freemail.hu

Az olvasás olyan dekódolási készség, amelynek során a leírt szavakat beszélt (kiejtett) szavakká alakítjuk át (Perfetti, 1986). Ez a folyamat – ép intelligenciát, hallást és látást feltételezve – igen szoros kapcsolatban van az anyanyelvvél; ezt a nyelvészek közül elsőként Leonard Bloomfield írta le (1942). Az olvasás tanulásának feltétele a megfelelő szintű anyanyelvi tudáson kívül elsősorban a beszédészlelési és beszédmegértési folyamatok megfelelő működése. Ha a beszédfeldolgozási folyamatok elmaradnak vagy zavart mutatnak, ez megnehezíti az olvasás- és írástanulást, és negatív hatása lehet a többi tanulási folyamatra is (Gósy, 2005). A tapasztalatok szerint a hatévesek már képesek megkülönböztetni a beszédhangokat, és felidézni a hangok sorrendjét. Ebben fontos a szerepe a gyermekek munka- és hosszú távú memóriájának és a nyelvi tudatosságnak is. Az olvasás szintje függ attól, hogy milyen gyors a hang-betű azonosítási képesség, a már megszerzett ismeretek előhívása stb. Fontos, hogy a választott olvasástanítási módszer mindezeket figyelembe vegye, és a beszédfeldolgozási szinteket megfelelően és párhuzamosan fejlessze, ezekre építsen, megalapozva ezzel az anyanyelv írott változatának sikeres megtanulását. Ez azonban csak akkor teljesül, ha a „hangtanítás” megelőzi a betűtanítást. Három, külön-

böző életkori csoportban végzett kutatással azt vizsgáltuk, hogyan függenek össze a beszédfeldolgozás különböző szintjei és az olvasási teljesítmény. Az első kísérletsorozatban alsó tagozatos gyermekek beszédpercepciósi folyamataival, a másodikban 11–15 évesek beszédmegértésével, a harmadikban pedig gyermekek és felnőttek szövegértelmezésével foglalkoztunk.

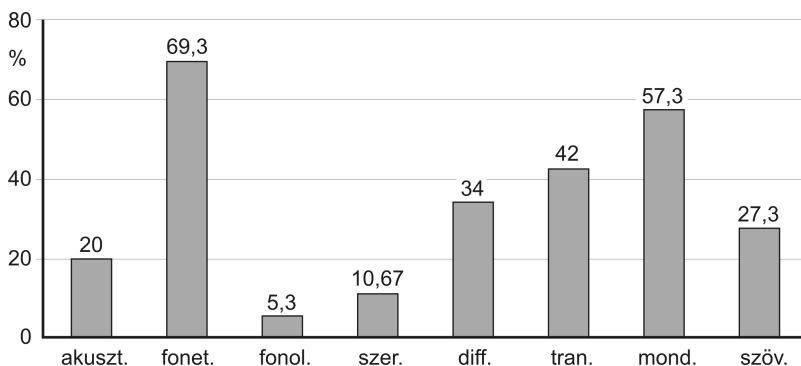
1. Az első vizsgálatban arra kerestük a választ, hogyan működnek a beszédfeldolgozás egyes szintjei azoknál a gyermekeknél, akik olvasási nehézséggel küzdenek (de nem diszlexiások). A vizsgálatban 150, első, második, harmadik osztályos tanuló vett részt. A gyermekek beszédészlelési és beszédmegértési folyamatának felméréséhez a magyar fejlesztésű GMP percepciósi diagnosztikát (Gósy, 2006) használtuk. Hipotézisünknek megfelelően beigazolódott, hogy az olvasási nehézséggel küzdő gyermekeknél minden esetben található beszédészlelési és/vagy beszédmegértési zavart. A vizsgált gyermekek teljesítménye jelentősen elmaradt az életkorukban elvárttól, a fonológiai szint működése például 50–60 %-os, a szeriális észlelésé 65 %-os, a mondatértésé 84 %-os, a szövegértésé pedig 66 %-os volt. A hang-betű megfeleltetés a tanulók 42 %-nál volt hibátlan, 34 %-uk teljesített jól a hangdifferenciálásban; az elhangzott

hangsorokat azonban csak 11 %-uk tudta tökéletesen visszaadni (*i. ábra*). Az is kiderült, hogy az egyes folyamatok még nem képesek egymástól függetlenül működni, a felismeréshez, illetőleg a komplex működéshez az asszociációs mezőnek még kevesebb szerep jut; ez a fejlettség egy alsóbb szintjét mutatja. Feltételezhetően ezek az eredmények jelentkeznek a gyenge olvasási, írási és helyesírási teljesítményekben, továbbá az idegen nyelv tanulásának nehezítetttségében. A legtöbb tesztben nem mutatható ki a vizsgált csoportoknál fejlődés, a harmadikosok eredményei nemritkán gyengébbek a másodikosokéinál. Ha elmarad a célzott fejlesztés, ez idővel általános tanulási zavarokhoz fog vezetni.

2. A második vizsgálatban 11–15 éves diákok beszédfeldolgozásának és az olvasott szöveg értésének összefüggéseit kutattuk. A kísérletsorozatban 220 gyermek vett részt. A teljesítmények és a hibaelemzés alapján elmondható, hogy a jó beszédfeldolgozási teljesítményt mutató gyermekek mind az olvasott, mind a hallott szöveg értésében 80–90 %-os átlageredményt értek el; a gyenge beszédfeldolgozásúak jelentős elmaradásokat mutattak. Átlageredményük 40 % körüli volt.

Évfolyamonként eltérők a problémák, ami arra utal, hogy az egyes életkorokban a tanulók más-más beszédfeldolgozási stratégiát alkalmaznak. Az olvasott és a hallás utáni szövegértés elemzése szignifikáns összefüggést eredményezett: azok az évfolyamok és tanulók, akik sikereesebbek voltak a hallott szöveg megértésében, sikereesebbek az olvasott szöveg feldolgozásában is.

3. A harmadik vizsgálat célja a szöveg értelmezésének ellenőrzése volt. Arra kerestünk választ, hogy a helyes értelmezés tükröződik-e a prozódiai elemek adekvát használatában. A vizsgálatban hatvan 10, 13 és 20 éves személy vett részt. A résztvevőknek egy rövid szöveget kellett először némán, majd hangosan elolvasniuk; a hangos felolvasásukat rögzítettük. A szöveg olyan szavakat és szerkezeteket tartalmazott, amiknek az egyértelműsége a megfelelő hangsúlyozás függvénye volt. Az eredmények azt mutatják, hogy a 10 évesek átlagosan 50 %-ban, a 13 évesek 56 %-ban, a 20 évesek pedig 73 %-ban értelmezték helyesen az olvasottakat, és voltak képesek a megfelelő prozódiai eszközök alkalmazására. A kísérleti csoportok közötti szignifikáns különbségek igazolják, hogy az anyanyelvi prozódiai eszközök

1. ábra Az elvárt beszédfeldolgozási szintet mutató gyermekek aránya (akuszt. =akusztikai, fon.=fonetikai, fonol.=fonológiai, szer.=szeriális, tran.=transzformációs észlelés, diff.=beszédhang-differenciálás, mond.=mondatértés, szöv.=szövegértés)

elsajátítása a (pre)pubertás korban még nem fejeződött be, sőt, még felnőttkorban is hibázhatunk. Ez pedig lassítja a beszélőpartner korrekt beszédmegértését, hiszen könnyen félreértéseket okozhat. Az anyanyelv-elsajátításnak ez a szegmense még további kutatást igényel, annál is inkább, mert mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalom főként az első évek tanulmányozására összpontosít, holott – mint kiderült a jelen kísérletből is – jelentős minőségi változások történnek idősebb gyermekkorban is.

Vizsgálataink eredménye megerősítette azt a tényt, hogy az olvasás- és írástanítást csak

a nyelvi tudatosság kialakítása után javasolt elkezdni. Ezt segíti óvodáskorban a sok mese, mondóka, dalok, az igen gyakori beszélgetés a gyermekkel. Az olvasás napi szükségletté alakítása mellett fontos cél, hogy a szóbeli kommunikáció is árnyaltabbá váljon, és gazdagodjon a diákok szókinccse. A tapasztalatok szerint nemcsak az olvasott, hanem a hallott szöveg értését is fejleszteni kell, változatos módszerekkel, még fiatal felnőttkorban is.

Kulcsszavak: *beszédszlelés, beszédmegértés, nyelvi tudatosság, feldolgozási stratégiák, szövegértelmezés, prozódiai eszközök*

IRODALOM

Bloomfield, Leonard (1942): Linguistics and Reading.

The Elementary English Review. XIX. 125–30, 183–86

Gósy Mária (2005): *Pszicholingvisztika*. Osiris, Bp.

Gósy Mária (2006): *GMP-diagnosztika*. Nikol Kkt., Bp.

Perfetti, Charles A. (1986): Cognitive and Linguistic

Components of Reading Ability. In: Foorman,

Barbara R. – Siegel, Alexander W. (eds.): *Acquisitions of Reading Skills*. Lawrence Erlbaum Associates,

Hillsdale, New Jersey, 11–41.

